

**BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA SHARQ ALLOMALARINING
ASARLARIDAN FOYDALANISH**

**Esonaliyeva Madinabonu Shuxratjon qizi
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi,
Nargiza Valiyeva
Qo'qon universiteti Ta'lim kafedrası o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qitish metodikasida tarixiy materiallardan foydalanish ya'ni ulug' mutafakkirlar ilmiy merosidan foydalanish va matematika faniga o'z xissasini qo'shgan olimlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: matematika, allomalar, boshlang'ich, tarixiy materiallar.

Bu davrga qadimgi Yunon matematiklari asos soldilar va uni O'rta Osiyodagi O'rta Sharq olimlari davom ettirdilar. Bu eramizdan oldingi VI-V asrlardan boshlab eramizning XVII asrigachabo'lgan vaqtni o'z ichiga oladi. Bu davrda matematika alohida fan tariqasid o'zining predmeti va metodi bilan vujudga keladi. Masalan: Eramizdan oldingi VIV asrlarda qadimgi Yunon matematikasida abstraktlashgan va qat'iy mantiqlashgan geometriya vujudga keladi. Bu Evklid geometriyasi nomi bilan ataladi. Bundan tashqari, butun va ratsional sonlar arifmetikasi, Dedikend kesimi nazariyasiga o'xshash nisbatlarning umumiy nazariyasining asoslari, limitlar nazariyasining elementlari yuza va hajmi hisoblashdagi –Yetarli metod kabi matematika tarmoqlari vujudga keladi. O'rta Osiyo mamlakatlarida Muhammad al- Xorazmiy algebrani ijod etish bilan uni alohida fan darajasiga ko'taradi. O'rta Osiyo ensiklopediyasi olimlari Al-Farg'oni, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Umar Xayyom, Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy va boshqalar matematika faniga o'z hissalarini qo'shdilar.

J.Ikromov o'zining «Matematikani o'rganish tili» kitobida «Maktab o'quvchilarining matematik madaniyati shakllanishi bir necha davrga bo'linadi» deb, ta'kidlaydi.

Z.Otajanovning "Matematika o'qitishda O'rta osiyolik olimlar ijodidan foydalanish" (1981) o'qituvchilar uchun qo'llanmasi ham katta ahamiyatga ega. Taniqli olim Sayyidamin Axmedovning "O'rta Osiyoda matematika taraqqiyoti va uni o'qitish tarixidan" nomli kitobida O'rta osiyolik mashhur olimlar ijodi, madrasada matematikaning o'qitilishi O'rta Osiyoda qo'llangan sanoq tizimi, arifmetik amallar, kasr sonlar arifmetikasi keng yoritilgan.

K.G. Kojaboevning «Maktabda umumiy matematikaning tarbiyaviy yo'nalishi» nomli ilmiy ishida o'quvchilarni buyuk qomusiy olimlar al-Xorazmiy, Umar Xayyom, Nasriddin Tusiy, G'iyosiddin Koshiy, Al-Forobiy va boshqalarning ilmiy meroslarini o'rganish katta ahamiyatga ega ekanligini qayd etgan.

O'rta Osiyo olimlarining matematika sohasidagi ishlari va ularning fanni rivojlantirish sohasidagi xizmatlari haqida ma'lumotlar berilgan. O'rta Osiyoda o'qitish tarixi muammolari, o'qitish uslubi va o'qitishni mukammallashtirish masalalari tilga olingan. Shuningdek, mashhur matematiklar va matematikaga qiziquvchilar Muhammad Muso al- Xorazmiy, Nasafiy, Xo'jandiy, Beruniy, Sijovandiy, Koshiy, Kuboviy, Bobokalon Muftiylar haqida ma'lumotlar bor. 13 Kitobdan o'rta maktab matematika darslarida tarixiy materiallarni qo'llash maqsadida foydalanish mumkin.

A.P.Yushkevichning «O'rta asrlar matematikasi tarixi» ilmiy ishida matematika fanining Xitoy, Hindiston, Islom mamlakatlari (arab davlatlari, O'rta Osiyo, Eron, Ozarbayjon)dagi taraqqiyotining umumiy bayoni berilgan. Muallif ko'p sonli tadqiqotlariga yakun yasab, matematika fani taraqqiyot tarixini yangicha tushunish haqida o'z xulosalarini bayon qilgan. S.X.Sirojiddinov va G.P.Matviezskaya birgalikda 1978-yilda o'quvchilar uchun Abu Rayhon Beruniy haqida qo'llanma ham yaratdilar. Bu qo'llanma «Abu Rayhon Beruniy va uning matematikaga oid asarlari» deb ataladi. Unda O'rta Osiyo qomusiy olimi Abu Rayhon Beruniy

ijodining qisqacha bayoni, uning ilmiy tarjimai holi va uning izdoshlari haqida ham ma'lumotlar bor. Oxirida Beruniyning matematik asarlari, ya'ni matematikaga oid ijodi berilgan.

Boshlang'ich sinflarda masalalar yechish aqliy rivojlanishga ancha ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki, aqliy operatsiyalarni analiz va sintez, taqqoslash va umumlashtirishni talab etadi. O'quvchi istalgan masalani yechayotganda analiz qiladi, savolni masala shartida fikr yuritadi. O'quvchilar masala yechish orqali izlanayotgan sonlar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash uchun ham fikr yuritadilar. Xulosa qilib aytganda, matematika o'qitishning muhim vazifasi o'quvchilarda faol fikrlash, turmush hayotda uchraydigan turli masalalarni yechishda qiyinchiliklarni yengish, bu masalalar yechimining ratsional yo'llarini topish ehtiyojini vujudga keltirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://library.samdu.uz/download/1655>
2. Ahadova. M. O'rta osiyolik mashhur olimlar va ularning matematikaga doir ishlari. Toshkent. O'qituvchi. 1983.
3. Otajonova Z. Matematika o'qitish O'rta Osiyolik O'rta asr olimlari asarlaridan foydalanish. O'qituvchilar uchun qo'llanma. T.; O'qituvchi, 1981.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/matematika-darslari-orqali-o-quvchilar-mantiqiy-fikrlash-qobiliyatlarini-shakllantirish-yo-llari/viewer>